

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА: ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ

FORMATION OF THE EMOTIONAL INTELLIGENCE OF A FUTURE TEACHER OF MUSICAL ART: ORGANIZATIONAL-METHODICAL FOUNDATIONS

У статті висвітлена проблема формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в контексті загальної теорії емоційного інтелекту, започаткованої американськими вченими. Наголошується, що актуальність проблеми зумовлена ключовими завданнями модернізації системи вищої педагогічної освіти, визначеними нормативно-законодавчою базою. Окреслені наявні підходи до вирішення проблеми формування емоційного інтелекту вчителя, особливості його прояву у сфері мистецької освіти. Зазначено, що не вирішена проблема формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя музичного мистецтва, яка потребує спеціального дослідження. У статті обґрунтовано організаційно-методичні засади формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі фахової підготовки. Розкрито специфіку змісту професійної мистецької освіти, її складової частини – фахової підготовки. З урахуванням своєрідності фахових, нормативних дисциплін, визначених освітньо-професійною програмою підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності «014 Середня освіта «Музичне мистецтво»», сформульовані вимоги до засвоєння їхнього змісту в напрямі емоційно-інтелектуальної спрямованості; їхній зміст був доповнений складовою частиною емоційно-інтелектуальної спрямованості. Виокремлено провідні форми навчання в закладах вищої освіти, які відрізняються специфікою як процесу викладання, так і учіння (різні види лекційних і семінарських занять; традиційні для мистецького навчання індивідуальні та групові заняття). Акцентовано увагу на доцільності використання комплексних форм організації навчання в закладі вищої освіти, зокрема її педагогічного тренінгу. Серед методів формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва доцільними і методично виправданими розглядаються три групи методів (загальнодидактичні, спеціальні (музичні) та специфічні), які відповідають ієрархічній структурі емоційного інтелекту. Підкреслена роль засобів навчання у фаховій підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва (традиційних та інноваційних), що сприяють її вдосконаленню в напрямі забезпечення високого рівня особистісно-професійного становлення майбутніх фахівців, оволодіння ними інтегративною якістю – емоційним інтелектом.

Ключові слова: майбутній учитель музичного мистецтва, фахова підготовка, зміст, форми, методи, засоби навчання.

The article shows the problem of formation of emotional intellect of a future teacher of music art in the on text of general theory of emotional intellect, started by American scientists. The relevance of the problem is due to the key tasks of modernization of the system of higher pedagogical education, defined by regulatory and legislative framework. The existing approaches were indicated in solution of the issue of formation of emotional intelligence of a teacher, peculiarities of his manifestation in the field of artistic education. The article says that the problem of forming the emotional intelligence of a future teacher of music art remains unresolved and needs special study. The article shows organizational-methodical foundations of emotional intelligence of a future teacher of musical art in the process of professional training. The article reveals specific content of education of vocational arts, and its component – professional training. Taking into account the specificity of professional, normative disciplines defined by the educational and professional program of training of applicants for higher education with major in "014. Secondary education "Musical art", the requirements for assimilation of their content in the direction of emotional and intellectual orientation are formulated; their content is supplemented by a component of emotional and intellectual orientation. Principal forms of education at higher educational institutions, which differ both in the specifics of studying and teaching process (different types of lectures and seminars; traditional individual and group classes for art education), are highlighted. The attention was focused on the feasibility of using comprehensive forms of organization of education at higher educational institutions, including pedagogical training. Among the methods of forming the emotional intelligence of future teachers of music art the groups three groups of methods: general didactic, special (music) and specific, which correspond to the hierarchical structure of emotional intelligence. The role of teaching methods in the professional training of future teachers of music art (traditional and innovative) is emphasized, contributing to its improvement in ensuring a high level of personal and professional formation of future specialists, mastering their integrative quality – emotional intelligence.

Key words: future teacher of music art, professional training, content, forms, methods, training resources.

УДК 159.942: 159.955

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-19-2-13>

Ракітянська Л.М.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри методики музичного виховання, співу та хорового диригування
Криворізького державного педагогічного університету

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Теорія емоційного інтелекту, започаткована американськими вченими Дж. Мейером, П. Селовеєм, Д. Гоулманом, Р. Бар-Оном, Д. Карузо наприкінці ХХ ст., привертає все більшу увагу закордонних і вітчизняних учених, наукові розвідки яких пов'язані з дослідженням зазначеного феномену як на науковому рівні, так і на теоретично-прикладному.

Одним із ключових завдань модернізації системи вищої педагогічної освіти, визначених нормативно-законодавчою базою, є професійна підготовка майбутніх учителів як фахівців нової генерації, конкурентоспроможних, компетентних, інноваційно орієнтованих. Водночас у підготовці високоосвіченого вчителя провідне місце має посідати не обсяг фахових знань і умінь,

а їх поєднання з індивідуально-особистісними якостями, що формує, за визначенням академіка С. Гончаренка, «духовне обличчя людини», рівень її загальної та професійної освіченості [1, с. 241]. У цьому контексті емоційний інтелект досліджується науковцями як внутрішньоособистісна якість, затребувана в сучасних умовах передусім соціономічними професіями (типу «людина – людина»).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

З огляду на універсальний і багатоаспектний характер прояву емоційного інтелекту як індивідуально-особистісної якості, у сфері професійної педагогічної освіти він розглядається як: чинник профілактики синдрому «емоційного вигорання» (І. Андрєєва); показник емоційної складової частини професійної діяльності вчителя, що значною мірою зумовлює її успішність (О. Почтарьова); емоційний ресурс, що забезпечує продуктивно-творчий характер професійної діяльності вчителя (М. Голубєва); якість, яка опосередковує гуманістичну спрямованість педагогічної взаємодії і сприяє досягненню акмеологічного розвитку вчителя (М. Манойлова) та ін.

У сфері мистецької професійної освіти емоційний інтелект досліджується в контексті комунікативної функції мистецтва (Н. Гільманова); як інтегрована якість із центральним компонентом – емпатією (Н. Рибаківа); як універсальна психологічна характеристика, що бере участь у різних сферах комунікативної взаємодії, зокрема, й художній (Т. Князева); як духовна здібність, основою якої є вміння керувати власними переживаннями (В. Петрушин).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність зацікавленості в наукових колах феноменом емоційного інтелекту, появу досліджень емоційного інтелекту як особистісно-професійної якості вчителя в багатоаспектних формах її прояву, спеціальні дослідження змісту, структури емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва, організаційно-методичних засад його формування, як свідчить аналіз наукової літератури, відсутні, що і зумовило вибір окресленої проблеми.

Мета статті – обґрунтувати організаційно-методичні засади формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу. Формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі фахової підготовки передбачає його організаційно-методичне забезпечення, що реалізується через відповідний зміст, форми, методи і засоби навчання. Системотвірну функцію освіти виконує її зміст, складові частини якого конкретизують мету і завдання освітнього процесу, зумовлюють форми його проектування й

організації, вибір дидактично і методично виправданих методів і засобів навчання.

Як історична категорія зміст освіти не є сталою величиною, а відповідно до змін суспільно-історичного устрою перебуває у стані перманентного розвитку, набуваючи нових якісних характеристик у кожному історичному епоху [2, с. 44]. Традиційно зміст освіти в дидактиці розглядається в широкому соціокультурному контексті як педагогічно адаптований соціальний досвід суспільства, накопичений у формі людської культури, який, з одного боку, має бути успадкований молодим поколінням для її збереження й подальшого розвитку, з іншого – «привласнений», трансформований в індивідуально-особистісний досвід у формі системи знань про світ, досвіду здійснення способів діяльності, втілений у практичних вміннях і навичках, досвіду творчої діяльності та досвіду емоційно-ціннісного ставлення до світу. Засвоєння складових елементів змісту освіти забезпечує формування всебічно розвинутої, гармонійної особистості [5]. У ХХІ ст. в умовах сучасного глобалізованого світу ключовим чинником цивілізаційного розвитку визнана вища освіта як соціальна інституція, яка може й повинна формувати духовно-інтелектуальний потенціал нації-держави як запоруку її науково-технологічного та соціально-економічного розвитку, конкурентоспроможності не тільки освіти, а й держави загалом [10, с. 61; 179]. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» [3], термін «вища освіта» визначається як сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладах вищої освіти у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти. Змістом освіти в закладах вищої освіти є науково обґрунтована система дидактично та методично сформованого навчального матеріалу для різних освітніх і освітньо-кваліфікаційних рівнів [6, с.152].

Зміст мистецької освіти Г. Падалка визначає як певну цілісність, що складається зі: знань художніх творів; теорії мистецтва й історії його розвитку; практичних умінь і навичок у галузі мистецької діяльності; досвіду художнього пізнання (сприймання, оцінювання та творення в галузі мистецтва) [7, с. 8]. Для художньо-естетичної галузі, як підкреслює Л. Масол, більш важливий досвід особистісного, емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва і творчої діяльності, ніж лише художня ерудиція [4].

У професійній підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва, спрямованої на оволодіння теоретичними знаннями з основ наук спеціальності «Музичне мистецтво» і вироблення необ-

хідних для здійснення професійної діяльності практичних умінь та навичок, провідне значення має фахова підготовка із пріоритетом спеціальних знань і умінь. М. Ткаченко розрізняє поняття «професія» та «фах», акцентуючи увагу на тому, що професійна підготовка передбачає загальне, що характерне для діяльності всіх учителів, тоді як фахова відображає особливості профілю, предмета [11].

Основою професійно-фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва є зміст освіти, вимоги до обсягу якого відповідно до державного галузевого стандарту визначені освітньо-професійною програмою (далі – ОПП) підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти. Так, за спеціальністю «014 Середня освіта «Музичне мистецтво»» основою змісту професійної підготовки майбутніх учителів визначені такі фахові дисципліни нормативної частини циклу професійної підготовки: «Методика музичного виховання», «Хоровий клас», «Хорове диригування», «Вокальний клас», «Музичний інструмент», «Історія музики», «Загальна теорія музики», «Народознавство та музичний фольклор України». Варіативна частина циклу передбачає такі фахові дисципліни: «Оркестровий клас», «Хорознавство та практикум роботи з хором», «Практикум диригентсько-хорової підготовки», «Художня культура та методика її викладання» та ін. Аналіз освітньо-професійних програм спеціальності «014 Середня освіта «Музичне мистецтво»», навчальних програм із фахових дисциплін підготовки бакалаврів і магістрів до професійної діяльності дозволив зробити висновок про відсутність в їхньому змісті завдань і навчального матеріалу, спрямованого на формування емоційного інтелекту студентів як особистісно-професійної якості майбутнього фахівця.

Отже, з урахуванням базових науково-теоретичних положень щодо змісту загальної та мистецької освіти, закріпленого державними нормативними документами, зміст фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, спрямований на формування емоційного інтелекту, за нашою концепцією, має відповідати таким вимогам:

- урахувати сучасні загальноосвітні тенденції розвитку освіти та новітні орієнтири державної політики у сфері професійної педагогічної освіти;
- ґрунтуватись на науково-теоретичних, методологічних засадах загальної та мистецької освіти і задовольняти суспільні освітньо-культурні запити і потреби майбутніх фахівців;
- відповідати засадам гуманістичної парадигми в освіті;
- зміст нормативних і варіативних фахових мистецьких дисциплін має бути доповнений навчальним матеріалом (темами) емоційно-інтелектуального спрямування;

у варіативну частину циклу професійної підготовки має бути впроваджена дисципліна «Теорія та практика формування емоційного інтелекту».

Так, наприклад, зміст нормативної дисципліни «Методика музичного виховання», змістовний модуль «Теоретичні основи музичної освіти учнів ЗОШ» пропонується доповнити темою «Формування емоційного інтелекту учнів – пріоритетне завдання Нової української школи».

Якісне оновлення змісту вищої педагогічної освіти передбачає вибір відповідних форм, методів, засобів навчання, у межах яких реалізується зміст професійної (фахової) підготовки майбутніх фахівців. Форма навчання, як і зміст освіти, є історичною категорією, яка постійно змінюється на різних історичних етапах розвитку суспільства. Ученими-дидактами форма навчання трактується на основі етимології слова "forma" (з латин. – «зовнішність, образ»). Сутність форм навчання, за В. Бондарем, полягає в зовнішньо вираженій узгодженій діяльності вчителя й учнів, що здійснюється у встановленому порядку та певному режимі [2, с. 122].

Законом України «Про вищу освіту» (ст. ст. 49, 50) [3] визначені форми навчання в закладах вищої освіти: очна (денна, вечірня), заочна (дистанційна) і форми організації освітнього процесу: навчальні заняття, самостійна робота студентів, практична підготовка, контрольні заходи. Основними видами навчальних занять є: лекція, лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття, консультація. Законом (ст. 32) також передбачено право закладів вищої освіти самостійно визначати форми навчання здобувачів освіти та форми організації освітнього процесу.

Нам імponує підхід учених кафедри педагогіки Південноукраїнського державного педагогічного університету [9, с. 138–148] щодо комплексних форм організації навчання у практиці вишу. Вказуючи на складність застосування студентами набутих знань на практиці через надзвичайну різноманітність педагогічної реальності, учені особливого значення надають педагогічному тренінгу як організаційній формі освітнього процесу. Педагогічний тренінг розуміють як систему вправ для набуття педагогічних умінь, навичок розвитку педагогічних здібностей [9, с. 140].

Одним із можливих варіантів доцільної організації підготовки студентів у системі мистецької освіти Г. Падалка [8, с. 238] розглядає модульну технологію освіти відповідно до вимог Болонської декларації. В організації навчання майбутніх учителів із фахових мистецьких дисциплін доцільним і методично виправданим, на наш погляд, є впровадження модульної технології освіти, яка пов'язана із застосуванням комплексних форм навчання (лекції, семінарські, тренінги, індивідуальні заняття та педагогічна практика), об'єднаних загальною спрямованістю на формування емоцій-

ного інтелекту студентів, поступовим оволодінням ними його компонентами.

Оновлення змісту, форм фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, спрямованих на формування їхнього емоційного інтелекту, передбачає добір відповідних методів такої підготовки. З позицій сучасної дидактики метод навчання відображає всі основні ознаки процесу навчання і визначається як упорядкована сукупність засобів, прийомів, дій і операцій, достатня для розв'язання конкретного навчально-виховного завдання у процесі взаємодії суб'єктів навчання, опосередкованої змістом спільної діяльності [2, с. 79]. На відміну від форми навчання, що визначає зовнішній бік організації навчального процесу, метод характеризує його змістовно-процесульний, внутрішній бік [12, с. 132].

Під методами мистецького навчання Г. Падалка розуміє упорядковані способи взаємопов'язаної діяльності вчителя й учнів, спрямовані на розв'язання художньо-навчальних і художньо-виховних завдань [8]. Дослідниця пропонує таку їх класифікацію: за джерелами передачі та характером сприйняття художньої інформації (словесні, демонстраційно-образні, художньо творчі); за характером мистецької діяльності (наслідувальні, репродуктивні, інтерпретаційні, творчі); за характером художніх завдань по етапах навчання (ознайомлення з художнім матеріалом, опрацювання художніх творів, створення художніх образів); залежно від завдань розвитку особистісних художніх властивостей учнів (стимулювання художнього навчання; активізація художньої діяльності; пролонгований художній тренінг; художньо-психологічна підтримка; регуляція вольових зусиль).

У музичній педагогіці широко використовуються як загальнодидактичні методи (пояснювально-ілюстративні, проблемного викладу матеріалу й ін.), так і спеціальні методи навчання, зумовлені інтонаційно-часовою, емоційно-образною природою музичного мистецтва (наведення, спостереження, аналіз-інтерпретація тощо). За нашою концепцією, у формуванні емоційного інтелекту студентів у процесі фахової підготовки має застосовуватись комплексний підхід до використання трьох груп методів: загальнодидактичних, спеціальних (музичних) і специфічних, які відповідають ієрархічній структурі емоційного інтелекту. Щодо останньої групи методів доцільним є використання напрацьованих у педагогічній практиці методів формування емоційного інтелекту. Серед них група акмеологічних вправ розвитку емоційного інтелекту (М. Манойлова); тренінгова програма «Шлях до успіху» (Н. Стебенева, Н. Корольова); тренінг емоційної стійкості (О. Семенова); тренінг емоційної компетентності (І. Матійків); груповий психологічний тренінг (В. Пахальян); технологія акторського тренінгу (С. Басалаєв); тренінг емо-

ційного інтелекту (С. Деревянко); тренінг формування емоційної культури (О. Мартинчук); тренінг розвитку комунікативних навичок (В. Ястребов); арт-терапевтичний тренінг розвитку емоційного інтелекту (І. Опанасюк) та ін.

До організаційно-методичних засад формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва у процесів фахової підготовки відносимо і засоби навчання, до яких належать: засоби вербальної комунікації (словесні, артистично-виконавські й ін.) та невербальної (уявне спілкування з автором музичного твору, слухачами під час виконання твору); засоби візуалізації (технічні засоби навчання, інтернет-ресурси, комп'ютерні програми); наочно-ілюстративні засоби (підручники, посібники, методичні рекомендації тощо).

Висновки. Отже, дослідження змісту, форм, методів і засобів навчання у процесі фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва дозволили визначити організаційно-методичні засади формування їхнього емоційного інтелекту як особистісно-професійної якості, затребуваної сучасним суспільством. Визначені організаційно-методичні засади дозволять ефективно організувати фахову підготовку студентів у напрямі поступового оволодіння ними компонентами емоційного інтелекту. Подальші перспективи дослідження вбачаємо у визначенні педагогічних умов формування емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва у процесі фахової підготовки й експериментальній перевірці їхньої ефективності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондар В. Дидактика. Київ : Либідь, 2005. 264 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 375 с.
3. Про вищу освіту : Закон України. URL: <https://zakon.help/law/1556-VII> (дата звернення: 02.09.2019).
4. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у ЗНЗ. *Комплексна програма художньо-естетичного виховання у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах* : інформаційних збірник МОН України. 2004. № 10.
5. Лернер И. Дидактические основы методов обучения. Москва : Педагогика, 1981. 186 с.
6. Ортинський В. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
7. Падала Г. Педагогіка мистецтва як напрям наукового пізнання. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 14 «Теорія і методика мистецької освіти» : збірник наукових праць. Матеріали 11-ї Міжнародної науково-практичної конференції «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти», 26–27 квітня 2007 р. Вип. 4 (9). Київ : НПУ, 2007. С. 7–11.
8. Падалка Г. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ : Освіта України, 2010. 274 с.

9. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник / З. Курлянд та ін. ; за ред. З. Курлянд. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2007. 495 с.

10. Сисоєва С., Соколова І. Теорія і практика вищої освіти : навчальний посібник. Київ ; Маріуполь, 2016. 338 с.

11. Ткаченко М. Специфіка та зміст фахової підготовки майбутніх учителів музичного

мистецтва. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/201/1/%D0%A2%D0%BA%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9C.%D0%9E.%20.pdf> (дата звернення: 12.10.2019).

12. Харламов И. Педагогіка. Москва : Гардарики, 1999. 520 с.